

УДК 811.22'373.21

ОРОНІМИ ЗАМЙАД-ЯШТУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анна Бочарнікова

*Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,
Кафедра Близького Сходу,
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ
тел. 239 33 02, e-mail: anna7777k@ukr.net*

Проаналізовано сучасний стан досліджень Замйад-Яшту в світовій іраністиці, досліджено ороніми з перших шести строф цього тексту, уточнено їхню кількість та семантику шостої строфи, впорядковано теоретичні засади для їхнього подальшого аналізу та пошуку їхніх сучасних відповідників на географічній карті.

Ключові слова: Авеста, ороніми.

Проблематика, пов'язана з етимологією та знаходженням реальних географічних відповідників топонімів, зафіксованих в Авесті, вже не перше століття періодично стає предметом інтересу та дискусій учених-іраністів. Найбільші труднощі для дослідників при цьому зумовлює вплив інформації міфологічного змісту на опис географічних реалій, а також розпорошеність наявної інформації. Більша частина топонімічної інформації міститься у Яштах та Відевдаті, де вказано низку назв країн, місцевостей, гідроніми, ороніми.

Значна кількість праць іраністів присвячена назві та пошуку місця знаходження батьківщини аріїв – Агуānam vaеја. Популярність і розголос результатів досліджень у цій галузі навіть призвели до появи на політичній мапі світу назви “Іран” замість “Персія”. Також не вгасає інтерес до назв та ідентифікації семи *каршварів* – місцевостей, заселених іранськими народами, а також до назв 16-ти місцевостей, зазначених у першому фрагарді Відевдата. І хоча більшість із цих 16-ти назв успішно співвіднесено з відповідними назвами країн і народностей, проблема їхнього географічного розташування ще далека від остаточного розв'язання. Серед досліджень, які вважають авторитетними у цій галузі в сучасній іраністиці, варто відзначити праці Ж. Ньолі, Г. Гумбаха, В. Фогельсанга, М. Вітцеля, Ж. Келлена та Ф. Грене [7, с. 29, 31–35, 44; 8, с. 4]. Цікаво, що всі названі вище дослідники вказують на досить (а іноді, цілком) відмінні локалізації 16-ти місцевостей.

Іншим добре опрацьованим і, на відміну від попереднього, вирішеним питанням є етимологія та географічна ідентифікація частини авестійських гідронімів, що є назвами річок, які впадають до озера Хамун у Сістані (південний схід Ірану) [8, с. 5].

Одним із менш вивчених питань є зафіксовані в Авесті назви гір. Найбагатшим на ці назви є Замйад-Яшт (Яшт № 9). Перші шість його строф містять перелік назв гір у місцевостях, населених арійськими племенами.

Замйад-Яшт у сучасній світовій іраністиці слугує об'єктом постійної уваги дослідників. Різні питання, пов'язані з його змістом, розглянуті у працях К. Трембле, А. Панаїно, О. Шерво, Ж. Келлена [9, с. 244].

Переклад цього яшту було зроблено неодноразово – як у складі повного перекладу текстів Авести, так і в окремих виданнях, присвячених саме Яшту № 19. Серед останніх варто назвати переклад, що у 1992 році підготував Е. Пірар [9, с. 244], виданий у 1994 році переклад німецької дослідниці з Лондонського університету А. Гінтце, яка нині очолює міжнародну наукову організацію *Societas Iranologica Europaea* [10], та виданий у 1998 році переклад, який зробили Г. Гумбах і П. Р. Іхапорія [11].

У той час, як загальні видання текстів та переклади Авести [4, 5, 12] навіть за відсутності в бібліотеках України все ж є досяжними для вітчизняних дослідників, то ознайомлення з перекладами окремо Яшту № 19 за допомогою мережі Інтернет можливе лише для членів організації SOAS.

Авторів цієї статті не були доступні для опрацювання публікації європейськими та перською мовами, присвячені інтерпретації назв гір, перелічених у Замйад-Яшті. У 1984 році в Ірані вийшла друком монографія Е. Доулятшахі "Географія Західного Ірану, або невідомі гори Авести" [13]. Її автор розглядає етимологію авестійських оронімів крізь призму курдської мови й, відповідно, переносить більшу частину географічних реалій Авести, зокрема названих у текстах гір, на територію сучасного Ірану в остан Керманшах. Ця монографія вийшла майже тридцять років тому у приватному видавництві, через що нині відсутня у продажі та мережі Інтернет.

Деякі дискусійні твердження цієї монографії суперечать багатьом фактам, і не знайшли відгуку в іранській та світовій іраністиці, однак вони викликали ентузіазм у представників курдської громади, які, за повідомленням онука Е. Доулятшахі, розкупили тираж цієї книги. Ми знайшли принаймні п'ятнадцять приватних Інтернет-ресурсів, у яких досі активно обговорюють зміст монографії.

Яшт № 19 складається з двох семантично відмінних частин, у першій з яких ідеться про гори, яким дали назви арійські племена. Друга частина є гімном, присвяченим *хварено* – міфічному втіленню харизми й перемоги.

Перша строфа яшту починається з переліку гірських хребтів та окремих гір. Продовженням цього списку є наступні строфи по шосту включно. Перша та шоста строфи містять вступне та завершальні речення, а решта строф усередині складаються лише з назв. У кількох випадках до назви додано коротку дефініцію на зразок "на якій не тане сніг" [5, с. 327] тощо. Перші дванадцять назв пронумеровані. ("першою постала гора ..., другою ..." і так далі до дванадцятої). Ці "нумеровані" гори складають дві перші строфи, далі список продовжують назви, граматично поєднані енклітичним формантом *ša* зі значенням "також".

Перелік закінчується словами "... та інші гори, яким інші люди раніше дали назву. Усього, о Спітамо Заратуштро, дві тисячі двісті сорок чотири гори"

[5, с. 458]. Переклад “інші люди” наш, Е. Пурдавуд подав перс. *mardomān* “люди”, [5, с. 331], І. М. Стеблін-Каменський у поетичному перекладі теж подав “люди” [1, с. 127], Дж. Дармстетер переклав як “men” [12]. Проте в оригінальному тексті подано *masuāka* з суфіксом *-ka*, який надає словам відтінку зневажливості. Для порівняння, давньоперською *martiya* означає “людина, чоловік”. Слово *martiyaka* означає приблизно те ж саме, але вжито в Бехістунському написі відносно заколотника Бардії, до якого замовник тексту напису цар Дарій ставився відверто негативно. Цей суфікс зберігся у вигляді сучасного перського зменшувально-зневажливого *-ak*.

На нашу думку, коли слово люди у множині вжито з цим зменшувально-зневажливим суфіксом, воно може означати лише одне – представників інших етносів. Серед іранських народів поширене шанобливе ставлення до власних пращурів, тому до них за допомогою такого слова апелювати не могли. Завдяки потенційним можливостям авестійської мовної системи суфікс у цьому слові ймовірно міг також передавати значення “якісь, невідомо які”.

На переконання західних дослідників, “географічний” початок Замйад-Яшту становить уривок великого за обсягом втраченого тексту, який називають Прото-Замйад-Яшт. Вважають, що перший фрагмент Відевдата відображає зміст іншого фрагмента цього ж тексту [9, с. 244–245]. Отже, видається, що втрачена частина яшту містила найцікавіше – згадку про неіранські назви гір, що могли б надати точнішу інформацію про їхнє географічне розташування.

Кількість назв, наведених у різних перекладах, відмінна через те, що за відсутності графічних засобів виділення іноді важко відрізнити в тексті власні назви від загальних (докладніше ця проблема розглянута в одній з попередніх публікацій автора [3, с. 116–118]). У перекладі Дж. Дармстетера це 53 назви, у перекладі Е. Пурдавуда – 52. Окрім загальної кількості, різним є також склад списків назв. Джерелом відмінностей є те, що значення окремих прикметників, які позначають назву гір, можна зрозуміти і як додаткову дефініцію до сусідніх у рядку назв (загалом є три такі випадки на список). До того ж Дж. Дармстетер відніс до назв гір слова, які інші дослідники перекладали дієслівними формами *постали* [5, с. 320] та *оточені* [5, с. 329]. З цієї причини, перелічивши сім назв, на восьмій Дж. Дармстетер був змушений йти за текстом і писати “шоста гора Ушіда” [12].

Автор цієї статті нарахувала тут 50 назв гір: Haraiti, Zereḁa, // Ušīḁao, Ušīdarena, Erezifya, Erezura, Būmya, Raoiḁta, Mazišvao, Añtare-daṅhuš, Ezeziša, Vāiti-gaesa, // Ādarana, Bayana, Iškata, Namañkuna, Vašana, Aurvañt, Viḁwana, // Aezaxa, Maenaxa, Vāxeḁrika, Asaya, Tuḁaska, Višava, Draošiškañt, Sāirivañt, Naṅhušmañt, Kakahyuš, // Siḁidava, Ahurana, Raemana, Aša-stembana, Urunyo-vāiḁimiḁka, Asnavañt, Ušaoma, Ušta-xvarenañt, Syāmaḁa, Vafrayañt, Vouruša, // Jatara, Aḁutavañt, Spitavarenañt, Speñtō-dāta, Kadrva-aspa, Kaoirisa, Taera, Barana, Udrya, Raevañt.

Друга строфа закінчується дванадцятю назвою, у третій перераховані назви до двадцятої, у четвертій – до тридцятої, у п’ятій – до сорокової й у шостій – до п’ятдесятої. Очевидним є те, що автор авестійського тексту намагався вміс-

тити у строфи “круглі” числа назв, що не дивно, зважаючи на той факт, що тексти Авести вважалися сакральними.

Перегляд цього списку викликає низку запитань, на які доцільно або дати відповідь, або принаймні хоча б мати сформовану думку перш ніж почати пошуки назв на картах:

1) Чи згруповані вони у строфи за географічним розташуванням, чи за якимись іншими ознаками?

2) Чи чергуються вони у місцях розташування з неіранськими назвами гір?

3) Чи можуть ті самі назви повторюватися у кількох місцевостях, адже багато з них є звичайними прикметниками?

4) Чи всі строфи укладені в той самий час, чи деякі додані пізніше з метою розширити уявлення слухачів про споконвічно іранський ареал, щоб пристосувати географічні відомості до здійснених завоювань? На останнє міркування наводить той факт, що спочатку назви нумеровані, далі – ні, крім того, у різних строфах трапляються типи назв, різні за словотвором.

5) Чи не могли ахеменіди, парфяни чи сасаніди додати назви “своїх” гір, щоб надати давнини й переконливості своєму родоводу?

6) Чи можуть нині ці назви звучати взагалі по-іншому, будучи перекладеними іншими мовами?

7) Щоб спромогтися дати горі назву, яка залишиться на багато століть, народ мав би заснувати біля неї поселення, що проіснувало б протягом значного проміжку часу. Назви, що їх дають елементам рельєфу кочовики або мандрівні народи, які шукають кращих пасовищ або теплішого клімату, швидше за все залишаться їхнім особистим враженням і не потраплять на географічну карту. Отже, чи могли ці назви взагалі зникнути і бути заміщеними іншими?

Відповісти на всі ці запитання у межах статті не видається можливим, проте деяку інформацію можна проаналізувати.

При прочитанні тексту “Першою постала гора ..., ..., сьомою гора ..., восьмою ...” складається враження, що вони названі в порядку освоєння іранськими племенами і мають повторювати вектори поширення іранських племен. Деякі з назв легко етимологізуються, деякі – ні, однак зусиллями вчених на географічній карті безсумнівно ідентифікована поки що одна. Це – *Vāiti-gaesa*, що відповідає *Bādqeys* на території сучасного Афганістану. Дані гідронімії дають точну територіальну “прив’язку” до озера Хамун у Сістані. Отже, достеменно відомо, що частина назв зі списку може перебувати на уявній осі між цими двома точками.

Аналіз порядку розташування назв у списку зумовлює дещо стриманіші висновки. У кількох місцях бачимо розташовані поряд схожі між собою фонетично назви: *Erezifya*, *Erezura*; *Aezaxa*, *Maenaxa*; *Ahurana*, *Raema-na*, *Aša-stembana*; *Spitavarenañt*, *Speñtō-dāta* тощо. Крім того, постійно опиняються поряд тотожні за певними граматичними ознаками назви. Наприклад, з однаковими епентетичними фонемами на межі слова та енклітичного форманта *ča* зі значенням “також”: для назв 21–25 це фонема *e*, для 36–28 *ao* + *s*, 30–33 – фонема *s*. Це свідчить про те, що на порядок цих назв у списку могло вплинути

не лише географічне розміщення гір. Для давніх неписьменних авторів важливим чинником була зручність для запам'ятовування. Що більше, назви гір з п'ятої строфи тяжіють до позитивного аксіологічного забарвлення (Ahurana, Aša-stembana, Ušta-xvarenaft тощо), а з четвертої – навпаки (Vāxēdrika, Draošiškaift, Kakaḥyuš тощо).

Залишається лише сподіватися, що попри всі “підозрілі” факти списки оронімів Замйад-Яшту все ж відповідають на практиці географічним реаліям. За наявності семи зазначених нами вище питань, що ускладнюють роботу з топонімічним матеріалом, перспективою подальших досліджень може слугувати застосування методу топонімічного контексту, який розробив К. Тищенко. Коли автори списку назв порушують порядок їхнього географічного розташування на користь семантичного розподілу або зручності запам'ятовування, результативним може виявитися пошук на карті не окремих назв, а ареалів, у яких сполучувалися б кілька елементів – похідні від коренів кількох назв зі списку, похідні від суфіксів, за допомогою яких утворено назви зі списку, а також іншомовні назви, що відтворюють семантику авестійських оронімів.

Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013

доопрацьована 22.05.2013

прийнята до друку 19.06.2012

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Авеста: Избранные гимны / пер. с авест. и коммент. И. М. Стеблин-Каменского.* – Душанбе : Адиб, 1990 – 174 с.
2. *Бартольд В. В. Работы по исторической географии и истории Ирана / В. В. Бартольд.* – М. : Вост. лит-ра РАН, 2003. – 665 с.
3. *Бочарнікова А. М. Складні для перекладу фрагменти авестійського Бахрам-Яшту / А. М. Бочарнікова // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць.* – К., 2011. – Вип. 36. – С. 115–119.
4. *Avesta the Sacred Books of the Parsis / K. F. Geldner.* – Tehran : Asatir, 2003. – Vol. 1 303 p., Vol. 2 281 p., Vol. 3 182 p.
5. *Avestā. Yaštā. Fārsi – avestāyi / E. Purdāvud.* – Dar 2 j. – Tehrān : Asātir, 1998. – j. 2. – 545 s.
6. *Bartholomae Chr. Altiranisches wörterbuch / Chr. Bartolomae.* – Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner, 1904. – 1033 p.
7. *Gnoli G. Avestan Geography / G. Gnoli // Encyclopaedia Iranica.* – Vol. III, 1987. Fasc. 1. – P. 44–47.
8. *Grenet F. An Archaeologist's Approach to Avestan Geography / F. Grenet // Birth of the Persian Empire.* – Vol. 1 / Ed. V. Sarkhosh Curtis, S. Stewart. – L. ; N. Y. : I. B. Tauris & Co LTD, 2005. – P. 29–51.
9. *Hintze A. Book review of: Zamyād Yasht. Yasht 19 of the Younger Avesta. Text, Translation, Commentary / A. Hintze; By Helmut Humbach and Pallan R. Ichaporia.* – P. 194. – Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1998; JAOS 121. – P. 244–247.

10. *Hintze A.* Zamyād Yasht. Text, Translation, Glossary / A. Hintze. – Wiesbaden : Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1994.

11. *Humbach H.* Zamyad Yasht. Yasht 19 of the Younger Avesta. Text, Translation, Commentary / H. Humbach, P. R. Ichaporia. – Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1998. – 194 p.

12. *Darmesteter J.* Yasht 19 / J. Darmesteter. – Access mode: <http://www.avesta.org/ka/yt19sbe.htm>

13. www.kermashan60.blogspot.com/2012/04/blog-post_08.html

ZAMYAD-YASHT MOUNTAIN NAMES: RESEARCH PERSPECTIVES

Anna Bocharnikova

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Middle East Department of Philology Institute,
14 Taras Shevchenko Blvd., Kiev, Ukraine
tel. 239 33 02, e-mail: anna7777k@ukr.net*

The article examines the present state of Zamyad-Yasht researches in Iranian studies worldwide, analyses mountain names from the first six stanzas, revises their quantity as well as the meaning of the 6th stanza, forms the theoretical principles for further research of mountain names and search of their geographical identity.

Key words: Avesta, mountain names.

ОРОНИМЫ ЗАМЙАД-ЯШТА: ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Анна Бочарникова

*Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка,
Кафедра Ближнего Востока,
Киев, бульв. Тараса Шевченка, 14,
тел. 239 33 02, e-mail: anna7777k@ukr.net*

Проанализировано современное состояние исследований Замйад-Яшта в мировой иранистике, рассмотрены оронимы из первых шести строф этого текста, уточнены их количество и семантика шестой строфы, разработаны теоретические принципы дальнейшего анализа оронимов и поиска соответствий им на географической карте.

Ключевые слова: Авеста, оронимы.